

ԱՐՄԻՆԵ ԱՂԱՍՅԱՆ

ԵՊՀ Իջևանի մասնաճյուղի հայոց լեզվի
և գրականության ամբիոնի դասախոս

ՆԵՈՌՈՄԱՆՏԻԶՄԻ ԸՄԲՈՆՈՒՄԸ ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. նեոռոմանտիզմ, ռոմանտիզմ, գրական – գեղարվեստական հոսանք, ազգային գրականություն, սիմվոլիզմ, հոդված, հնդկական Վեդաներ, կյանքի փիլիսոփայություն, հեթանոս գրական շարժում, գրականագիտական – փիլիսոփայական հերմենևտիկայի մեթոդ:

Ключевые слова и выражения: Неоромантизм, романтизм, литературно – художественное течение, национальная литература, символизм, статья, индийские Веда, философия жизни, языческое литературное движение, метод литературоведческой – философской герменевтики.

Key words and expressions: Neoromanticism, Romanticism, literary – artistic flow, national literature, Symbolism, article, Indian Vedas, philosophy of life, pagan literary movement, literary - philosophical hermeneutics method.

19-րդ դարավերջի և 20-րդ դարասկզբի համաշխարհային գրականության բարդ և բազմանշանակ երևույթներից է նեոռոմանտիզմը, որի շուրջ ծավալված բանավեճերն ու հակասությունները մինչ օրս էլ վերջնական լուծում չեն գտել: Այս իրողությունը խոսում է երևույթի ներքին, ոչ սովորական «կառուցվածքի» մասին: Միաժամանակ պետք է կարևորել օրինաչափ դարձած այն խառնաշփոթ «կարգավիճակը», որ շարունակ «հետապնդում» է պարզաբանման կարոտ տեսական դրույթներին: Հիշյալ հասկացությունը ևս, ինչպես առհասարակ եվրոպական գրականության ուղղություններ և հոսանքներ անվանող շատ եզրույթներ, շարունակ սահմանվել է, վերասահմանվել և վիճարկվել: Երրորդ կարևոր գործոնը ազգային առանձնահատկությունները չորջանցելու պայմանն է: Նեոռոմանտիզմը՝ իբրև եվրոպական ակունքներից սկզբնավորված գրական-գեղարվեստական հոսանք, պետք է դիտել և գնահատել ազգային գրականության պարույրներում՝ ըստ ազգային կյանքի թելադրած պահանջների, քանզի, եթե ընդհանրապես վեր կանգնենք նշված հասկացության շրջանակներից, ցանկացած երևույթ, ինչպիսին էլ լինի՝

հասարակական, մշակութային թե՛ զուտ գրական-գեղարվեստական, տարբեր ազգային միջավայրերում, որպես կանոն, ունենում է տարաբնույթ դրսևորումներ: Այս առումով, ըստ էության, պետք է դիտարկել ամերիկացի տեսաբանների այն միտքը, թե «Եվրոպայի ժամանակակից մեծ գրական շարժումները և ոճերը (Վերածնունդ, Բարոկկո, նեոկլասիցիզմ, ռոմանտիզմ, ռեալիզմ, սիմվոլիզմ) դուրս են գալիս մեկ ազգի սահմաններից, թեև այդ ոճերի մշակումների մարզում կան ազգային էական տարբերություններ: ...Խնդիրները տարբեր կլինեն տարբեր ժամանակներում և տարբեր վայրերում. հավանաբար անկարելի է գտնել ընդհանուր օրենքներ»¹: Շեշտելով հանդերձ «համընդհանուր և ազգային գրականությունների ներհյուսման» և տարբեր ազգերի գրական համապատկերում «եվրոպական ընդհանուր գեղարվեստական մտածողության կերպափոխման» փաստը՝ հիշյալ վերլուծաբանները որոշիչ դեր են հատկացնում առանձին ստեղծագործողների ուրույն մտահղացումներին և ոճին. «...առանձին երկրներում կան սեփական ձգողական կենտրոններ և կենտրոնախույս ու անհատապես մեծ արվեստագետներ, որոնք շեշտում են մի ազգային ավանդույթի տարբերությունը մյուսից»²:

Զարմանալի չէ, ուրեմն, որ հայ գրականության մեջ ևս նեոռոմանտիզմի տարբերակման հարցը մնում է անկախ. հայկական նեոռոմանտիզմի էությունը քննելիս պետք է հաշվի առնել այդ հոսանքի ինչպես համաեվրոպական միտումները, այնպես էլ ազգային-գրական կյանքի ներքին բնույթով պայմանավորված յուրահատկությունները:

Այս դիտանկյունից ուշագրավ է անվանի գրականագետ Էդ. Ջրբաշյանի մոտեցումը հարցի վերաբերյալ: Իր մի շարք հոդվածներում և տեսական ուսումնասիրություններում նա անդրադառնում է այդ հարցին: Տեսաբանը 19-րդ դարավերջի և 20-րդ դարասկզբի գրական ուղղությունների և հոսանքների բազմաձուփ խառնարանում հիշատակում է նաև նեոռոմանտիզմի մասին՝ այն հատկանշական համարելով Իսահակյանի, Սիամանթոյի, Վարուժանի պոեմների և բանաստեղծությունների, Տերյանի և Մեծարենցի քնարական գրվածքների, Շանթի արձակի և դրամատուրգիայի, երիտասարդ Չարենցի վաղ շրջանի երկերի համար:

Հետաքրքիր է այն հանգամանքը, որ այս դեպքում Ջրբաշյանը նեոռոմանտիզմի շղարշը տարածում է և այնպիսի մի գրողի վրա, որը

¹ Ռընե Ուելլեք, Օսթին Ուորրեն, Գրականության տեսություն, Եր., 2008, էջ 69, 400:

² Նույն տեղում, էջ 72:

Ժամանակին գերազանցապես մերժողական դիրքորոշում էր ցուցաբերել 20-րդ դարի առաջին տասնամյակներին գրական հորիզոնները ողողած տարատեսակ «իզմ»-երի ու «նեո...»-ների նկատմամբ: Խոսքը, իհարկե, իր գրական ըմբռնումներով ու կեցվածքով ամենահակասական մտավորականներից մեկի և նորագույն շրջանի հայ գրականության ամենախրոխտ ու կորովի ներկայացուցչի՝ Եղիշե Չարենցի մասին է: Այս մասին, սակայն, մի փոքր հանգամանալից: 1923 թ. ապրիլին գրած «Արդի ռուսական պոեզիան» վերտառությամբ իր մի հոդվածում Չարենցը, ներթափանցելով ժամանակակից ռուսական քնարերգության դաշտը, ընդհանուր ակնարկ է նետում առկա մեծաթիվ հոսանքների և ուղղությունների խտոնեքամ պատկերին՝ ֆուտուրիզմ, սիմվոլիզմ, իմաժինիզմ, նեոկլասիցիզմ, նեոռոմանտիզմ, ակմեիզմ, նիչևոկներ³ և այլն... Գրողն անվարան այն համոզմունքն է հայտնում, թե թվարկված «իզմ»-երից շատերը ծնվում և մեռնում են՝ գրականության մեջ չնչին հետք անգամ չթողնելով, որովհետև զուրկ են հասարակական հնչեղությունից: Նրա համար, այսպիսով, ելակետ են դառնում «հասարակական այս կամ այն խավի սոցիալական բովանդակությունն» արտացոլելու և, հետևաբար, գրական մշակույթի զարգացմանն այս կամ այն չափով նպաստելու հատկանիշները:

Ինչպես տեսնում ենք, Չարենցն անբարեհաճորեն և նույնիսկ քամահրանքով է վերաբերվում անցանկալի «իզմ»-երի և հատկապես «նեո...»-ների հոսքին՝ դրանց վերագրելով էպիգոնություն, անցյալի արժեքների ձևախախտում. «...Վերոհիշյալ⁴ «իզմերի» ջատագովները և հատուկենտ ներկայացուցիչները բոլորն էլ էպիգոններ են, այսինքն՝ հասարակական անցյալ **ֆորմացիայից** ելած անհատներ, որոնք մի կողմից ձգտում են ռեստավրացիայի («**նեո**-իզմերը»), մյուս կողմից՝ գրական **եղած** ձևերի այլանդակացման ու խեղաթյուրման («նիչևոկ»-ները և այլն)⁵:

Ինչ խոսք, գրողի դժգոհությունն ուներ հիմնավոր պատճառներ. ժամանակի գրական հորիզոնը պաշարած բազմաթիվ ուղղություններից

³ Նիչևոկներ – 1920 թ. Մոսկվայում սկզբնավորված գրական ձևապաշտական խմբակցություն, որը գեղարվեստական ստեղծագործության գերագույն նպատակը համարում էր ոչինչը. այստեղից էլ՝ նրա անունը՝ ռուսերեն «ничего»՝ «ոչինչ» բառից:

⁴ Այս շրջանակից, ըստ էության, դուրս են մնում Չարենցի ուշադրության արժանացած հոսանքները՝ ֆուտուրիզմ, սիմվոլիզմ, պրոլետարական պոեզիա...

⁵ Ե. Չարենց, Երկ. ժող., հ. 6, Եր., 1967, էջ 49:

շատերն իսկապես անարժեք ու անմիտ, երբեմն նույնիսկ անհեթեթ գաղափարների ու ձևակերպումների կծիկ էին ներկայացնում:

Կարծում ենք՝ բոլոր «**նեո...**իզմ»-երի, այդ թվում՝ և նեոռոմանտիզմի հանդեպ Չարենցի բացասական վերաբերմունքի և նրան իր ստեղծագործական վաղ շրջանում նեոռոմանտիկ դիտող Ջրբաշյանի մոտեցման թվացյալ հակասությունը բխում է նեոռոմանտիզմ կոչվող երևույթի տարբեր ընկալումներից: Չանտեսենք այն կարևոր հանգամանքը, որ նեոռոմանտիկական հոսանքի՝ հստակ սահմանազատման չտրվելու իրողությունը զգալիորեն խոչընդոտում էր նրա մասին պարզորոշ և լիաբուռն կարծիք կազմելուն: Չարենցը, ըստ էության, սեղմ եզրագծերի մեջ էր հոսանքը դիտում՝ իբրև բազմաթիվ «**նեո...**»-ներից հերթականը՝ անշուք ու արհեստածին, շարքային մի բան՝ այն առանձնացնելով սիմվոլիզմից և համաժամանակյա գրական-գեղարվեստական այլ դրսևորումներից, մինչդեռ, ինչպես հետագա ուսումնասիրությունների ընթացքը ցույց տվեց, այն շատ ավելի տարողունակ և ընդգրկուն տիրույթ էր, քան կարելի էր ենթադրել, և հայ իրականության մեջ հանդես եկավ բավականին ինքնօրինակ ու բարդ համադրությամբ: Եվս մեկ հանգամանք. շարժման կամ հոսանքի ուրվագիծն առավել անորոշ ու տարտամ էր չարենցյան վերոհիշյալ հոդվածի գրության ժամանակահատվածում՝ 20-ական թվականների սկզբներին, քան, օրինակ, կես դար անց: Իր հոդվածի ժամանակագրությամբ Չարենցն ավելի մոտ էր հոսանքի ծագման ժամանակային ակունքներին, քան տասնամյակների հեռավորությունից այն դիտարկող Ջրբաշյանը, և, բնականաբար, պիտի տարբերվեին երևույթի ծավալային ու խորքային ընկալումները:

Ջրբաշյանի համոզմամբ՝ հայ նեոռոմանտիկներից յուրաքանչյուրի ստեղծագործական կենսամատյանում նեոռոմանտիզմն ունեցավ տարակերպ, չկրկնվող նկարագիր: Հայկական նեոռոմանտիզմի էական առանձնահատկությունը պայմանավորելով դարասկզբի զանազան հոսանքների՝ գերազանցապես սիմվոլիզմի ներգործությամբ, բայց և ռոմանտիկական սկզբունքների որոշակի արտացոլմամբ՝ գրականագետը եզրակացնում է. «Դա մի յուրօրինակ **նեոռոմանտիզմ** էր, որը ծնվեց դասական ռոմանտիզմի ավանդույթների և սիմվոլիզմի խաչաձևումից»⁶:

Վերոնշյալ երկու գծերն իբրև առանձին գրական հոսանքներ դիտելու թեականությունը հիմնավորվում է այն ակնառու հանգամանքով, որ

⁶ Էդ. Ջրբաշյան, Գրականագիտության ներածություն, Եր., 2011, էջ 374:

դասական ռոմանտիզմի որոշ հատկանիշների դարասկզբյան վերածնունդը և սիմվոլիզմի նկատելի ազդեցությունները «ինքնագլուխ», անջրպետված երևակումներ չէին, այլ՝ նոր հոսանքն ամբողջացնող հիմնագծեր՝ փոխներթափանցված և փոխալսմանավորված: Ահա թե ինչու Ջրբաշյանը հակված է երևույթը քննելու «մեկ լայն և ընդհանուր «նեոռոմանտիկական-սիմվոլիստական հոսանքի» շրջագծում՝ իր ներկառուցվածքային բազմազան տարբերություններով հանդերձ: Այստեղից էլ՝ վերոհիշյալ իրողությունից բխող հաջորդ դիտարկումը. «Ընդհանուր առմամբ կարելի է ասել, որ դարասկզբի մեր գրականության մեջ չկա ո՛չ «մաքուր ռոմանտիզմ», ո՛չ էլ «մաքուր սիմվոլիզմ»... Այդ պատճառով էլ հայ գրականության մեջ, ի տարբերություն արևմտաեվրոպականի և ռուսականի, դժվար է խոսել ինչպես գրողների որևէ խմբի ստեղծագործության մեջ սիմվոլիզմի ամբողջական դրսևորման, այնպես էլ նրանց կազմակերպական համախմբման մասին»⁷:

Ռոմանտիկական-սիմվոլիստական համադրությամբ ընդհանրացած հոսանքին հարող գրողների գեղարվեստական կոնկրետ դիրքորոշումը որոշվում է երկու միտումներից մեկի գերակայությամբ, որն էլ իր հերթին պայմանավորված է տվյալ ստեղծագործողի գրական նախասիրություններով, ներքին էությանբ, երբեմն՝ հասարակական – քաղաքական պայմաններով:

Հայ գրականագիտության ականավոր ներկայացուցիչներից մեկը՝ Ս. Մարինյանը, իր «Հայկական ռոմանտիզմ» (Երևան, 1966) արժեքավոր աշխատության մեջ հիշատակում է նեոռոմանտիզմի մասին, սակայն ոչ իբրև դասական ռոմանտիզմին հավասարաթեք երևույթի, այլ իբրև հաջորդող դարաշրջանի բազմաբնույթ հեղափոխումներով պայմանավորված ռոմանտիկական մտահայեցության նորօրյա վերածաղկման: Մինևույն ժամանակ գրականագետը 20-րդ դարասկզբին հայկական նեոռոմանտիզմի ձևավորման շրջափուլը բնորոշում է իբրև «հայ գրականության ամենահակասական, ամենաբարդ և, ընդամին, ամենահետաքրքրական շրջանը»⁸: Նա ևս նշում է հայկական նեոռոմանտիզմի էական գծերից մեկը՝ հաճախ սիմվոլիզմի հետ միախառնված հանդես գալու առանձնահատկությունը: Բնականաբար, նեոռոմանտիզմի առաջացման նախադրյալները տրամաբանական և մեկնելի են. սոցիալ-քաղաքական սուր և

⁷ Էդ. Ջրբաշյան, Գեղագիտություն և գրականություն, Եր., 1983, էջ 250-251:

⁸ Ս. Մարինյան, Հայկական ռոմանտիզմ, Եր., 1966, էջ 523:

ողբերգական եղելությունների և համընդհանուր հիասթափության ալիքը պիտի հարուցեր գրական-գեղարվեստական այն նորօրինակ արձագանքը, որ ստացավ «նեոռոմանտիզմ» անվանումը:

Իսկապես, դարձյալ անխուսափելի է դառնում ծանրաշուք, ոչինչ չխոստացող իրականության և լուսեղեն, փրկարար հանգրվաններ գտնելու մտայնության բախումը: Այս մասին է վկայում և գոհրապյան հանճարեղ բնորոշումը: 1898-ի թվակիր հոդվածներից մեկում («Տարեդարձ մը») հռչակավոր հրապարակագիրը դիպուկ ու տպավորիչ մի ասույթով բնութագրել է երկու դարերի սահմանագծին դեգերող իր սերնդի մտավոր ներուժն ու շքեղ պատրանքները. «Հաշիւի ու Նիւթի դարու մը մէջ կ'ապրինք եւ Երազի ու Մտքի դարու զաւակներն ենք»⁹:

Այս դեպքում էլ դեռնա ռոմանտիկներին «ոգեշնչած» համաշխարհային թախծի ուրվականը պիտի սողոսկեր քաղաքական մղձավանջի ծնունդ ծանր տեսիլների, դարասկզբյան տագնապների և անմարմին ակնկալումների թոհուրեոհը, «վերամարմնավորվեր» հայկական իրականության մէջ. «Նորից համաշխարհային թախիծ, նորից տիեզերական առեղծվածներ, նորից տրտմագին էլեգիա, նորից անկում, նորից փախուստ, նորից տրոհում, բայց և հզոր անհատի և հեթանոսական ուժեղ աստվածների որոնում:Հայկական նեոռոմանտիզմը կոչվեց համաշխարհային թախիծ կարդալու ազգային ողբերգության սարսափների մէջ»¹⁰: Սարինյանը ստվերագծում է հայկական նեոռոմանտիզմի ազգային յուրակերպությունը, իրատեսորեն գնահատում այս նոր ռոմանտիզմի անցնելիք ճանապարհը, նրա «հեռանկարայնությունը». այն դատապարտված էր վաղանցուկ գոյության. «Երգի մուսաններն այլևս անկարող էին XIX դարի ռոմանտիկների լեզվով հնչեցնելու ազատությունը, հերոսությունն ու հայրենիքը: Նեոռոմանտիզմը, իր բոլոր ճիգերով հանդերձ, չկարողացավ գեթ որոշ չափով ժառանգել XIX դարի գաղափարների մեծությունը, ազատագրական ծրագրերի ուժն ու հավատը. նա դարձավ սենտիմենտալ, լալագին, ողբասացական, նա պոռթկաց կործանման ահավոր ճիչը, ցավի դառնաղետ սարսուռը»¹¹: Սարինյանն իր խոսքը եզրափակում է հանրածանոթ իրողության հիշատակմամբ. քաղաքականապես հզոր և

⁹ Գրիգոր Զօհրապ, Երկ. Ժող. չորս հատորով, հ. Գ, Եր., 2002, էջ 276:

¹⁰ Ս. Սարինյան, Հայկական ռոմանտիզմ, էջ 523-524:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 524:

պաշտպանված հայրենիքի վերածնման միամիտ տենչերն իրենց տեղը զիջում են ոգեղեն, հոգևոր Հայաստանի՝ Նաիրի երկրի մտապատրանքին:

Հայկական նեոռոմանտիզմի գաղափարաբանությունը գեղագիտական դիտանկյունից մեկնաբանելուն և արժևորելուն են միտված գրականագետ Ստ. Թովչյանի դիտարկումները: Գեղագետը վերլուծում է հայկական նեոռոմանտիզմի գլխավոր ներկայացուցիչների տեսական-գեղագիտական ժառանգության մի քանի հիմնակետեր: Նա վերհանում և շեշտում է Սիամանթոյի, Դ. Վարուժանի, Լ. Շանթի և Ռ. Սևակի ստեղծագործության նեոռոմանտիկական «կոմանները», հանդիպադրում համանմանությունները՝ չանտեսելով դասական ռոմանտիզմին կամրջված լինելու իրողությունը, բայց և առանձնացնելով գուտ նեոռոմանտիկական նրբագծերը: Տեսաբանը կարևորում է այն հիմնորոշ առանձնահատկությունը, որ հիշյալ գրողների գեղարվեստական-գեղագիտական հայացքների, փիլիսոփայական ըմբռնումների վրա նկատելի ներգործություն են ունեցել հին հնդկական փիլիսոփայությունը (մասնավորապես ընդգծվում է Դ. Վարուժանի՝ հին հնդկական վեդաների հոյակապ իմացությունը), հունական դիցաբանությունն իր գեղեցիկ, զարմանահրաշ աստվածների բանաստեղծական հմայքով, գերմանացի փիլիսոփաներ Ա. Շոպենհաուերի և Ֆ. Նիցշեի փիլիսոփայական դրոյթները: Դիտելի և ողջունելի է, սակայն, որ Նիցշեից և Շոպենհաուերից նրանք վերցրել են ոչ թե հոռետեսական ու ժխտող ոգին, նրանց փիլիսոփայության մութ գույները, այլ գեղագիտական-զգացական ատաղձը: «...Հայ գրողները առանց այն էլ հակասական Նիցշեին ընկալում էին էմոցիոնալ մակարդակի վրա՝ ավելի շուտ բանաստեղծորեն, քան փիլիսոփայորեն՝ շատ հաճախ չխորանալով նրա փիլիսոփայական պատկերների, աֆորիզմների, իդեաների, բուն քաղաքական - գաղափարական բովանդակության մեջ...»¹², - նշում է տեսաբանը:

Թովչյանը հայկական նեոռոմանտիզմի գեղագիտական ծրագրի հիմնարար կետերից է համարում գեղեցիկի, ուժի և ազատության փոխկապակցման հիմնավորումը. լիարյուն և ցանկալի գեղեցիկը կարող է հասու լինել միմիայն ազատության պայմաններում, քանզի լոկ ֆիզիկապես և ոգով ազատ ժողովրդի գեղարվեստը կարող է տալ գեղեցիկի առողջ և

¹² Ստ. Թովչյան, Հայկական նեոռոմանտիզմի էսթետիկայի ուրվագիծ // Հայ էսթետիկական մտքի պատմությունից, հետազոտությունների ժողովածու, գիրք 1, Եր., 1974, էջ 195:

ներդաշն ըմբռնումը: Գրականագետն արժևորում է «տառապանքի և հաճույքի գեղեցկության» նրբիմաստները՝ «հաճույքի գեղեցկությունը» տարբերանշելով իբրև կյանքի հաստատման, իսկ «տառապանքի գեղեցկությունն» իբրև գեղարվեստի հաստատման սկզբունք:

Բնության և հողի արգասավորության, զարնանային հորդագեղ փթթումի խորհուրդը կրող գեղեցիկը հայ նեոռոմանտիկների՝ մասնավորապես Սիամանթոյի և Դ. Վարուժանի քերթվածներում միահյուսվում է «բնության հախուռն տարերքի՝ սիրո» և նրանից արտաբխող սքանչելի արարումի՝ մայրության հետ:

Այսպիսով՝ կարող ենք եզրակացնել, որ գեղեցիկի «նեոռոմանտիկական» պատկերացումը այերային ոլորտներում թնաձող վերացական և նվաղուն խաբկանք չէր, այլ ուներ կենսաբույս, կենսահաստատ լիցքեր, վառ ու համարձակ գույներ:

Գեղեցիկի ակնհայտ, բայց իմաստավորված պաշտամունքը հայ նեոռոմանտիկների ստեղծագործական յուրահատկություններից է:

Թոփչյանն անդրադառնում է նաև վերածնության գաղափարին: Դա ռենեսանսի չափանիշներով հատկանշվող հանրաժանոթ կաղապարը չէր: Այս դեպքում ևս հայ նեոռոմանտիկները դրսևորում են ազգային կեցությամբ պայմանավորված մոտեցում՝ այն դիտելով իբրև ազգային զարթոնքի և ազատագրական-հերոսական ազնիվ պայքարով նվաճվելիք նոր կյանքի ուղենիշ:

Հայկական նեոռոմանտիզմի գեղագիտության վերաբերյալ Ստ. Թոփչյանի հայացքները այդ տեսության առանցքային դրույթները բացահայտելու ուշագրավ և գնահատելի փորձ են:

Նեոռոմանտիզմին նվիրված բառահոդված է ընդգրկում համահեղինակներ Մելս և Արեն Սանթրոյանների՝ վերջին տարիներին լույս տեսած «Գրականագիտական բառարան»-ը (Երևան, 2006), որտեղ գիտաբառին տրված սահմանումն առավելապես ընդհանրական բնույթ ունի:

19-րդ դարավերջի և 20-րդ դարասկզբի հայ գրական կյանքում նեոռոմանտիզմի դրսևորումը նորովի՝ գրականագիտական-փիլիսոփայական հերմենտիկայի մեթոդով է փորձում մեկնաբանել մերօրյա տեսաբաններից մեկը՝ Մ. Շուլինյանը: Որպես նշված ժամանակահատվածի հայ գրականության գաղափարագեղարվեստական միջուկի վերծանման ելակետ՝ նա ընդունում է Շոպենհաուերի և Նիցշեի՝ կյանքի փիլիսոփայության տեսությունը՝ իր հիմնական դրույթներով: Ըստ վերլուծաբանի՝ այդ հիմնահարցերը սփռված են հիշյալ դարափուլին

պատկանող հայ գրողներից շատերի՝ Մեծարենցի, Տերյանի, Չարենցի, Թեքեյանի, Իստրայի և այլոց ստեղծագործություններում:

Շուրիչյանը նեոռոմանտիզմի սնուցիչ ակունք է համարում Նիցշեի Զրադաշտի գաղափարները: Նեոռոմանտիզմը, ի թիվս այլ ճյուղավորումների, ընկալվում է իբրև սիմվոլիզմի ենթաճյուղ, իբրև մի մեծ ընդհանուրի մասնավոր, նեղ դրսևորում: «Ե՛վ եվրոպական, և՛ ռուս, և՛ հայ սիմվոլիզմը հաճախ հանդես է գալիս իր դիվերգենցիաների ամբողջությամբ՝ էսթետիզմ, գիտակցության հոսք, իմպրեսիոնիզմ, «հեթանոսական» գրական շարժում, նեոռոմանտիզմ, ապաբարոյապաշտության գրականություն...»¹³: Տեսաբանի կարծիքով՝ վերոհիշյալ տարբեր դպրոցների կամ մեթոդների համադրությունը բնականոն պատճառահետևանքային կապի արդյունք է:

«Միմվոլիզմ հանրագումարը՝ որպես պատճառ, բխեցրեց ևս երկու հետևանքներ՝ **նեոռոմանտիզմ** գրական ուղղությունը (կամ դպրոցը) և **հեթանոսական** գրական շարժումը: Ե՛վ նեոռոմանտիզմը, և՛ հեթանոսական գրական շարժումը կրկին համաեվրոպական սիմվոլիզմի դիվերգենցիաներից էին»¹⁴:

Հեթանոսականություն (հեթանոսապաշտություն) հասկացությունը մեկնաբանելիս Շուրիչյանն առաջնորդվում է ընդունված տեսակետով՝ այն անմիջականորեն առնչելով նեոռոմանտիկական աշխարհայացքին, սակայն հիմնաձին ատաղձ համարելով Ֆ. Նիցշեի «հեթանոսապաշտության» գաղափարը կամ կյանքի փիլիսոփայությունը: Ճիշտ է, տեսաբանը չի շրջանցում ազգային յուրահատկության գործոնը, բայց որպես գլխավոր կողմնորոշիչ միտում՝ դարձյալ հանդես են գալիս եվրոպական հանրահայտ ակունքները: Այս հարցում մենք համակարծիք ենք գրականագետ Խ. Վարդանյանին, որը նրբամիտ ուսումնասիրողի դիտողականությամբ քննում է երևույթը՝ թերի համարելով ուսումնասիրողներից շատերի՝ «հեթանոս շարժումը» կա մ ինքնագո և մեկուսի իրողություն դիտարկելու, կա մ էլ «միայն եվրոպական գրական առնչությունների ոլորտում» գնահատելու փորձերը. գրականագետն իրավացիորեն ընդգծում է «ուսումնասիրվող երևույթը հայրենի մշակույթի անցած ուղու և ստեղծած

¹³ Մ. Շուրիչյան, «Կյանքի փիլիսոփայությունը» և XIX դարավերջի – XX դարասկզբի հայ գրականությունը, Եր., 2006, էջ 196:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 231:

արժեքների համադրությամբ դիտելու» անհրաժեշտությունը¹⁵։ Եվ պատահական չէ, որ նա խոր հայացք է նետում 20-րդ դարասկզբին ծավալված և գեղագիտական հզոր լիցքերով բողբոջած այս աննախադեպ երևույթի՝ ազգային մշակույթի նախընթաց հիմնաշերտերում ձգված արմատներին, իսկ այդ շերտերի և 19-րդ դարավերջի - 20-րդ դարասկզբի կյանքի փիլիսոփայության գաղափարների միջև ժամանակագրական տեսանկյունից ընկած էր երկար դարերի պատկանելի մի հեռավորություն...

Հայկական նեոռոմանտիզմի «ռդիսականը», անշուշտ, ասվածով չի սահմանափակվում. հողվածում դիտարկվեցին հայ գրականագիտական մտքին պատկանող հիմնական տեսական արծարծումները հարցի շուրջ։ Սա, բնականաբար, եզրակետ չէ։ Միաժամանակ չանտեսենք այն կարևոր նախապայմանը, որ հայկական նեոռոմանտիզմի գիտական ըմբռնումն անհնար է պատկերացնել առանց այդ երևույթի գրական-գեղարվեստական մարմնավորման՝ ստեղծագործ անհատների երկերի քննության, իսկ դա արդեն սույն հոդվածի ուսումնասիրության շրջանակից դուրս խնդիր է։

Արմինե Ադամյան

Նեոռոմանտիզմի ըմբռնումը հայ գրականագիտության մեջ

Ամփոփում

19-րդ դարավերջի և 20-րդ դարասկզբի եվրոպական գրական – գեղարվեստական հոսանքներից մեկը՝ նեոռոմանտիզմը, յուրահատուկ կերպով դրսևորվեց հայ իրականության մեջ։ 20-րդ դարասկզբի գրական ուղղությունների և հոսանքների համապատկերում հայկական նեոռոմանտիզմի որոշման և տարբերակման հարցն այն բարդ և ուշագրավ խնդիրներից է, որը մինչ օրս հետաքրքրում է հայ գրականագետներին։

Հոդվածում դիտարկված են հայկական նեոռոմանտիզմի վերաբերյալ հնչած հիմնական տեսակետները (Էդ. Ջրբաշյան, Ս. Սարինյան, Ստ. Թովփյան, Մ. Շուխյան) հայ գրականագիտության մեջ։

¹⁵ Խ. Վարդանյան, Դանիել Վարուժանը և «գրական հեթանոսությունը», Եր., 2006, էջ 9։

Армине Аргамовна Адамян

Восприятие неоромантизма в армянском литературоведении

Резюме

Одно из европейских литературно – художественных течений конца 19-ого и начала 20-ого века – неоромантизм, в армянской действительности проявился по-своему. Проблема определения и дифференциации армянского неоромантизма в панораме литературных направлений и течений начала 20-ого века одна из сложных и примечательных, которая до сих пор интересует армянских литературоведов.

В статье рассматриваются основные взгляды армянских литературоведов (Эд. Джрбашяна, С. Сариняна, С. Топчяна, М. Шолиняна) относительно армянского неоромантизма.

Armine Argam Adamyan

The Perception of Neoromanticism in Armenian Literary Criticism

Summary

One of the European literary art directions at the end of the 19th and at the beginning of the 20th century – Neoromanticism, was originally displayed in Armenian reality. In the panorama of the literary directions and flows at the beginning of the 20th century, the problem of definition and distinction of Armenian Neoromanticism is one of the complicated and remarkable problems which interests the Armenian literary critics.

Aroused main aspects about Armenian Neoromanticism in Armenian literary criticism (Ed. Jrbashyan, S. Sarinyan, S. Topchyan, M. holinyan) are observed in the article.